

РОЗШИРЕННЯ ГОРИЗОНТІВ ВІТЧИЗНЯНОЇ ФІЛОСОФСЬКОЇ ДУМКИ

(До виходу українською мовою праці: Мондін Баттіста. Підручники систематичної філософії:
Том 3. Онтологія і метафізика. Пер. с італ. Б.Завідняка. – Жовкля: Місіонер, 2010. – 284 с.)

© Віктор Петрушенко, 2011

Навряд чи хто заперечуватиме той факт, що сучасна вітчизняна філософія перебуває не в найкращому стані. З одного боку, на ньому позначилося ставлення до загальної (традиційної, фундаментальної) філософської проблематики на самому початку пострадянського періоду життя України. Зарубіжні фонди усіяко стимулювали соціологічну та соціально-політичну проблематику досліджень, зокрема та переважно – фінансово. Згадую, як одна поважна людина зі столиці закликала мене взяти участь у публікації, що мала висвітлювати проблеми пострадянського суспільства. На мою репліку про те, що я не займаюсь цією проблематикою, прозвучала така відповідь: “Облиш займатися чистою філософією, вона не приносить грошей”. З іншого боку, будь-хто, ознайомившись із темами дисертаційних досліджень за останні приблизно десять років, побачить відчутне домінування проблематики історії української філософії. Тут також інколи доходить до дивних ситуацій: на захисті кандидатської дисертації з історії філософії, що стосувалась філософських проблем української полемічної літератури, на питання, які суто філософські питання в ній фігурували, дисертантка щиро відповіла, що ніяких. Проте її науковий керівник із запалом почав доводити, що українську філософію не можна вимірювати загальними філософськими мірками. Але тоді виникає питання про те, на яких підставах її взагалі зарахувати до надбань історії філософії. Нарешті, треба додати й те, що в жодному сучасному українському вищому навчальному закладі не готують перекладачів філософської літератури, тому немає фахівців перекладу, коментування та впорядкування надбань давньої та класичної світової філософії. Знову приклад: коли видавництво “Свічадо” у Львові вирішило видати тритомну історію філософії Вл. Татаркевича, воно не змогло знайти у місті таких спеціалістів з історії філософії, що погодились би стати науковим редактором.

Саме тому публікацію сучасних зарубіжних досліджень, що сприяють розширенню горизонтів української філософії, слід всіяко вітати. Це видання, яке ми розглядаємо, видане у м. Жовкві, що також є добрим знаком регіонального розширення місць зацікавлення серйозною філософією.

Третій том підручників Б. Мондіна охоплює фундаментальні філософські дисципліни – метафізики та онтології, ті дисципліни, традиція опрацювань яких ще в недавні часи була перервана й заборонена. І нині публікацій на тему метафізики та онтології не дуже багато як в Україні, так і на теренах СНГ. Немає поки що достатньої кількості серйозних досліджень загальних проблем метафізики та онтології, так і окремих вчень та концепцій [див. перелік останніх публікацій – 1–17]. Неопрацьованою залишається й термінологія цих філософських дисциплін, про що можуть свідчити деякі російські видання.

Підручник Б. Мондіна складається із чотирьох частин: вступна частина; онтологія; метафізика; додаток (огляд метафізики). Уся вступна частина стосується передовсім і переважно метафізики, а її співвідношення із онтологією подається лише частково і фрагментарно, мабуть тому, що автор вважає до певної міри онтологію похідною від метафізики.

Розглядаючи значення терміна “метафізика”, Б. Мондін наводить дані з історії, що не так часто трапляються у публікаціях, зокрема дані про те, що твір Арістотеля, що згодом став відомим як “Метафізика”, потрапив через Теофраста до Нелея (відомі перипатетики) і тривалий час просто приховувався від збирачів книжкових колекцій. І лише тоді, коли після завоювання Афін Сулою

колекція рукописів Арістотеля потрапила до Риму, її опрацював Андронік Родоський. І хоча певні деталі цієї історії дещо різняться від тверджень інших дослідників [18, с. 825], фахівцям ця інформація має бути відомою і корисною.

Цікавими є судження автора щодо предмета метафізики та її співвідношення із онтологією. Автор вважає найбільш влучним та виправданим визначення метафізики “як вчення про суще, адже вона пояснює його як більш загальне та універсальне поняття, здатне виступити ґрунтовною вихідною точкою” (с.9). Чи можна зупинитись на такому визначенні предмета метафізики у цьому творі? – Виявляється, що ні, адже майже на кожній сторінці вступної частини Б. Мондіна щось додає до визначення метафізики, а то й просто його змінює. Зокрема, йдеться про те, що “метафізика визначається як пошук остаточних причин або першоначала” (с. 8). Далі: “метафізика є пошуком підстави, тобто того, що вичерпно і остаточно пояснює усе дійсне” (с. 8). Автор у останньому моменті не помічає, що поєднав онтологічний вектор метафізики із гносеологічним, певно, вважаючи їх тотожними. Далі наводяться визначення метафізики як науки про ціле, про підстави і засади того, що є тривким та позбавленим засад. Поряд із питанням М. Гайдеггера “Чому взагалі є суще, а не ніщо?” (насправді це питання вперше сформулював Г. Ляйбніц, активно використовував Ф. Шеллінг у своїй “Філософії одкровення”, а вже потім поширював М. Гайдеггер), у Б. Мондіна фігурують також як суто метафізичні питання “Чому є буття, а не ніщо?” (с. 57), питання “Про “Чому?” як речей, так і подій цього світу” (с. 11). Можна було би не наголошувати на цих моментах праці, якби вона не подавалась як підручник і не претендувала би на методичну чіткість та методологічну ясність. Думаю, що в людини, яка ще не має досвіду орієнтування у філософських та метафізичних студіях, така варіація предметних визначень метафізики має викликати непевність та розгубленість. Загалом нескладно було би продемонструвати, що наведеним варіаціям властива внутрішня предметна єдність, проте автор цього не зробив.

Визначаючи різновиди метафізики, автор зупиняється лише на підході Е. Берті, що поділив усі метафізичні вчення на іманентні та трансцендентні: “В іманентних типах дошукується остаточне пояснення дійсності всередині світу досвіду, в трансцендентних шукаємо таке пояснення у сфері іншої реальності, яка не зводиться до світу досвіду” (с. 18). Залишається відкритим питання, наприклад, про те, чому автор проігнорував класифікацію різновидів метафізики, що їх подає В. Вундт [3, с. 136], але більше викликає запитань щодо виділення так званої іманентної метафізики, тобто метафізики, що ... не виходить за межі фізики! Можливо, автор у цьому випадку називає метафізикою будь-які пошуки чогось найпершого і остаточного, тобто, наприклад, ідею атомізму, сучасну квантову механіку, вакуумну теорію будови матерії тощо, але, скоріше за все, це не так, бо ж, перераховуючи великі метафізичні парадигми, він не згадує нічого подібного, хоча до іманентної метафізики, розглядаючи її різновиди, зараховує і матеріалізм, і натуралізм.

Дещо незрозумілими є підстави для авторського виділення великих парадигм в історії метафізики: власне цей підбір, швидше за все, засвідчує авторські симпатії у його дослідженнях: він постає послідовником Томи з Аквіну, тобто, за сучасною термінологією, – неотомістом. Цим, напевне, пояснюється і такий, дещо несподіваний аспект праці, як наповнення її частини під назвою “Онтологія” змістом, що має бути віднесеним до метафізики. Наприклад, у цю частину увійшли розділи під назвою “Вихідна точка метафізики: буття, а не ніщо”, “Аналогія буття”, “Метод метафізики”, “Метафізика трансценденталій”. Не можна також не звернути уваги й на те, що метафізика в Б. Мондіна має очевидний онтологічний ухил, а гносеологічна її складова залишається дещо в тіні, що також відповідає тенденціям томізму. Проте як позитивний момент варто відзначити відчутні екзистенціальні та персоналістичні наголоси у праці.

Ведучи розмову про поняття буття, автор розрізняє “буття у сильному” та “буття у слабому значенні” (с. 62 – 69): останнє, тобто слабке значення поняття буття він пов’язує із формально-логічним загальним поняттям або універсалією, що утворюється за допомогою абстрагування та граничного узагальнення. В результаті воно постає найбільш необхідним за змістом та таким, що приписується будь-чому, не додаючи ні до чого жодного змісту; це, так би мовити, спільна позначка для всього. Буття ж у сильному значенні розуміється як найвища повнота буття та його досконалості. По суті йдеться про розрізнення трансценденталій та універсалій, проте автор розглядає поняття-трансценденталії окремо і, услід за середньовічним схоластом Філіппом Канцеляром (XIII ст.) та Томою Аквінським, зараховує до трансценденталій поняття Єдиного,

Істини та Добра (с. 161 – 164). Тут також можна побачити залежність від вибраної позиції, оскільки, як вже було зазначено, буття у сильному значенні наділяється якостями трансценденталії. Цей поділ підходів до буття загалом відповідає підходу М. Гайдеггера, який писав про дві проекції аналізу буття: проекція на суще, на спостережуване та доступне для досвіду, та проекція на безмежне, тобто трансцендентальне.

Зазначимо також, що відштовхуючись від Арістотеля та Томи Аквінського, автор праці виділяє два способи (або, його термінологією, “дві навігації”) пізнання буття: згори, від вищих начал до сущого, та знизу, від досвіду сущого до вищих або найперших начал. Визначені ним два такі шляхи послідовно проходять через весь зміст роботи, що надає їй, принаймні у цьому аспекті, доволі стрункої цілісності.

Звертає на себе увагу те, що у частині праці, яка називається “Метафізика”, превалюють, як вже зазначалось, екзистенційні та персонологічні наголоси, про що свідчать назви основних розділів цієї частини: “Метафізика особи”, “Феноменологія особи”, “Метафізика “обґрунтування” у “першій особі”, “Метафізика цінностей”. На початку розділу “Метафізика “обґрунтування” у “першій особі” автор позначає нову метафізичну подорож, “точкою відліку якої є наше буття, а саме те у ньому, що найдосконаліше та найповніше його характеризує, тобто особовість, а саме – духовна субсистентність та приналежність до духовного виміру особи” (с. 223). Думаю, що означені наголоси у розгляді власне метафізики надають праці Б. Мондіні новаторського характеру, що певною мірою перегукується із працями Івана–Павла II. Нарешті, в останній частині робляться екскурси в найновіші метафізичні та навколومетафізичні сучасні вчення та концепції.

Отже, загалом розглянута праця, безумовно, буде надзвичайно корисною українському читачеві, – як тому, хто професійно займається такою філософською проблематикою, так і тому, хто вивчає її на рівні особистих зацікавлень. Книга дає можливість оглянути предметне поле названих наук в достатньо повному обсязі та під певним кутом. Той факт, що вона не є широким або повним оглядом вчень та концепцій, що існували та існують в історії хоча б європейської філософії, дещо звужує її цінність, але аж ніяк її не принижує. Той факт, що в праці помітні наслідування авторитетів, також не можна сприймати негативно, адже будь-яке філософське дослідження не може бути позбавленим світоглядної та авторської позиції. Тому можна порадити усім зацікавленим особам звернути увагу на цю працю.

1. Бальтазар Н. *Метафізика Лёвенской школы* // Бальтазар Николай, Дебольский Николай Григорьевич, Яковенко Борис Валентинович. *Метафізика на рубеже эпох: Лёвенская школа, Томас Хилл Грин, Джосайя Ройс* / Николай Бальтазар. – Изд. 2-е. – М.: Изд-во ЛКИ, 2007. – 144 с. (Из наследия мировой философской мысли: история философии).
2. Богатов М. *Манифест онтологии* / М. Богатов. – М.: Скимень, 2007. – 360 с.
3. Вундт В. *Метафізика* // *Философия в систематическом изложении* / Вильгельм Вундт. Пер. И.В.Постмана. – М.: Издательский дом “Территория будущего”, 2006. (Серия “Университетская библиотека Александра Погорельского”).
4. Гусев В.І. *Вступ до метафізики: навч. посібн.* / Гусев В.І. – К.: Либідь, 2004. – 488 с.
5. Доброхотов А.Л. *Онтология* // Доброхотов А.Л. *Избранное* / Доброхотов А.Л. – М.: Изд. дом “Территория будущего”, 2008. (Серия “Университетская библиотека Александра Погорельского”). – 472 с.
6. Евлампиев И.И. *История русской метафизики в XIX – XX веках. Русская философия в поисках абсолюта. Часть I* / И.И.Евлампиев. – СПб.: Алетейя, 2000. – 415 с.
7. Корет Э. *Основы метафизики* / Корет Эмерих. Пер. с нем. – К.: Тандем, 1998. – 248 с. – Библиогр.: С. 223–233.
8. Маритен Ж. *Величие и нищета метафизики* // *Избранное: Величие и нищета метафизики* / Жак Маритен. Пер. с франц. – М.: “Российская политическая энциклопедия” (РОССПЭН), 2004. – 608 с. (Серия “Книга света”).
9. *Метафізика: учебн. пособ.* / Под ред. Б.И. Липского, Б.В. Маркова, Ю.Н. Солонина. – СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2008. – 563 с.
10. Мотрошилова Н. *Метафізика* // *Философская энциклопедия. Т. 3. Гл. ред. Ф.В. Константинов* / Мотрошилова Н., Огурцов А., Туровский М., Потемкин А.– М.: Советская энциклопедия, 1964. – С. 402.
11. Неретина С.С. *Введение. Абельяр и особенности Средневекового философствования* // Абельяр П. *Теологические трактаты* / Петр Абельяр. Составление, перевод с латыни, вводная статья, комментарии, указатели Светланы Неретиной. – М.: “Канон+” РООИ “Реабилитация”, 2010. – 640 с.
12. Огурцов А.П. *Метафізика* // *Современная западная философия: Словарь. Сост.: Малахов В.С.*

Филатов Ф.П. / Огурцов А.П. – М.: Политиздат, 1991. – 414 с. – С. 181–182. 13. Перспективы метафизики: классическая и неклассическая метафизика на рубеже веков / Под ред. Г.Л. Тульчинского, М.С. Уварова. – СПб.: Алетейя, 2000. – 415 с. – (Тела мысли). 14. Пушкин В.Г. Сущность метафизики: от Фомы Аквинского через Гегеля и Ницше к Мартину Хайдеггеру / В.Г. Пушкин. – СПб.: Лань, 2003. – 480 с. – (Мир культуры, истории и философии). 15. Романенко Ю.М. Бытие и естество: Онтология и метафизика как типы философского знания / Ю.М. Романенко. – СПб.: Алетейя, 2003. – 779 с. 16. Хайдеггер М. Что такое метафизика? // М. Хайдеггер. Лекции о метафизике / Хайдеггер Мартин. Пер. с нем. и коммент. С. Жигалкина. – М.: Языки славянских культур, 2010. – 160 с. – (Studia philosophica. Series minor). 17. Шуон Ф. Очевидность и тайна / Фритьоф Шуон. – М.: Номос, 2007. – 384 с. 18. Krapiec M. *Metafizyka. Zarys teorii bytu* / Mieczysław Albert Krapiec. Wydanie czwarte. – Lublin, Redakcja wydawnictw katolickiego uniwersytetu lubelskiego, 1985. 19. Кубицкий А.В. Что такое “Метафизика” Аристотеля (анализ состава) // Аристотель. Метафизика. Переводы. Комментарии. Толкования. Сост. и подготовка текста С.И. Еремеев / Кубицкий А.В. – СПб.: Алетейя, 2002; Киев: Эльга, 2002. – 832 с. – С. 825. 20. Вундт В. Метафизика // Философия в систематическом изложении / Вильгельм Вундт. Пер. И.В.Постмана. – М.: Издательский дом “Территория будущего”, 2006. (Серия “Университетская библиотека Александра Погорельского”). – 440 с. – С. 117–151.

Євгеній Бразуль-Брушковський
Національний університет “Львівська політехніка”

ТЕРМІНАТОР, ФІЛОСОФІЯ І КІНО

Відгук на книги:

The Routledge Companion to Philosophy and Film / edited by Paisley Livingstone and Carl Plantinga. – N.Y. : Routledge, 2009. – XX, 672 p. Index. Routledge Philosophy Companions Series. ISBN: 0203879325.

Terminator and philosophy: I'll be back, therefore I am / edited by Richard Brown and Kevin Decker. – Hoboken, N.J. : John Wiley & Sons, 2009. – VII, 294 p. : ill. Includes indexes. The Blackwell philosophy and pop culture series. ISBN: 9780470447987.

© Євгеній Бразуль-Брушковський

Широкий спектр проблем, пов'язаних із мистецтвом кіно, завжди привертав значну увагу у вітчизняній філософії. Мабуть, причиною цього була не лише знаменита фраза класика “З усіх мистецтв для нас найважливішим є кіно” – до речі, сама по собі гідна серйозної уваги дослідників ідейного універсуму радянської цивілізації – але й цілком однозначна класифікація кіно власне як *мистецтва*. Звернемо увагу, що для англосовітської культури (передовсім американської) традиційнішим є зарахування кіно до групи “розваги” (entertainment). Проте значний масив досліджень теорії кіно, переважно, лишався власне теорією кіно (у західному варіанті – film theory), а не філософією кіно, хоча серед важливих винятків слід назвати, безперечно, праці Є.Я. Басіна, Ю.М. Лотмана, В.Л. Петрушенка. Поширеним жанром було також дослідження ідейного кола окремих фільмів та творчості певних режисерів, тоді як цілісне філософське осмислення самого феномену кінематографа залишалося, як правило, парафією самих кіномитців. Ситуація у західних дослідженнях лише незначно відрізнялася від вітчизняної. Тож поява такого фундаментального і універсального видання, як “Путівник Рутледжа до філософії та кіно” видавництва “Routledge”, обґрунтовано можна назвати важливою подією. Істотним також є те, що “Путівник” є колективною, а не одноособною працею, яка збрала 51 автора-дослідника кінематографу зі США, Канади, Австралії, Великобританії, Гонг-Конгу, Угорщини, Італії, Данії, Швеції та Бельгії, і була підготована за загальною редакцією професора філософії Пейслі Лівінгстона (Гонг-Конг) та професора досліджень кіно Карла Плантингі (США).